

فرا ترکیب پژوهش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران (کلیه مقالات مجلات علمی پژوهشی طی سال‌های ۱۳۸۸ تا دی‌ماه ۱۳۹۷)

محمدعلی زکی

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه امام حسین (ع) Mazaki42@yahoo.com

چکیده

"شبکه‌های اجتماعی مجازی" به‌مثابه بخشی اساسی و اجتناب‌ناپذیر جوامع معاصر را در بر گرفته و ابعاد و سطوح مختلف نظام اجتماعی را تحت تاثیر خود قرار داده و به عنوان پدیده اجتماعی نگریسته می‌شود. تفکر سیستمی بنیادهای فکری استواری در مدل سازی و طراحی الگوهای جامع تبیین پدیده‌های اجتماعی در ایران فراهم می‌سازد. پشتوانه‌های نظری و دستاوردهای پژوهشی جامعه‌شناسی زمینه‌های سهولت بخش نیل به اصول مدل سازی تبیین پدیده‌های اجتماعی رافراهم نموده که اصول پنج‌گانه مذکور عبارتند از: "ماهیت و چیستی پدیده‌های اجتماعی"، "الگوهای اجتماعی پدیده‌های اجتماعی"، "همبسته‌های پدیده‌های اجتماعی"، "پیشایندهای پدیده‌های اجتماعی" و "پسایندهای پدیده‌های اجتماعی". تحقیق حاضر از نوع "فرا ترکیب" خواهد بود. فرا ترکیب (متاسفانه) نوعی روش تحقیق کیفی است که در آن تحقیقات کیفی درهم آمیخته شده و در نهایت تفسیری نو از مجموعه آنها پدید می‌آید. مقایسه و یکپارچه سازی مطالعات پیشین و هم چنین طراحی و ساخت مدل و الگوی جامع در قالب روش فرا ترکیب امکان‌پذیر خواهد بود. این مطالعات، در کانون توجه پژوهشگران در ایران قرار گرفته و همچنان گسترش روزافزونی دارد. اطلاعات تحقیق با استفاده از سه منبع اینترنتی پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (sid.ir)، (ب) پایگاه اطلاع رسانی نشریات علمی ایران (magiran.com) و (ج) پایگاه‌های اختصاصی الکترونیکی مجلات علمی پژوهشی مصوب وزارت علوم (تعداد ۲۳۱ مقاله) جمع‌آوری شده است. یافته‌های پژوهش نشان از روندی صعودی و هم چنین سریع و شتابان در تحقیقات گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران طی سال‌های ۱۳۸۸ تا دی‌ماه ۱۳۹۷ داشته است. نتایج استفاده از روش "فرا ترکیب" تحقیق راقادربه "ساخت و طراحی مدل جامع تبیین گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران" نموده است. مدل پیشنهادی قابل تفکیک و تبیین در سه بخش خواهد بود: الف) چیستی و چگونگی ماهیت گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران (کلیات و وضعیت)، ب) شناسایی عوامل موثر در شکل‌گیری گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران (پیشایندها)، ج) شناسایی اثرات، کارکردها و پیامدهای متعدد گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران (پسایندها). گرایشهای پژوهشی به ترتیب اختصاص به پسایندها (شامل ۱۴۴ مقاله، ۶۲ درصد)، وضعیت و کلیات (شامل ۷۳ مقاله و ۳۲ درصد) و پیشایندها (شامل ۱۴ مقاله، ۶ درصد) داشته‌اند. گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران موجب بروز تاثیرات چهارگانه خانوادگی، سیاسی، اجتماعی و رفتاری- تربیتی (۸۱ متغیر) شده که تغییرات هویتی (۳۵ مقاله و ۱۵ حوزه هویتی) در مرتبه اول اهمیت قرار گرفته است. گرایش به شبکه‌های اجتماعی از سوئی موجب تغییرات هویتی جوانان برای نمونه هویت ملی (۸ مقاله)، هویت اجتماعی (۵ مقاله)، هویت دینی (۴ مقاله) شده و از سوئی دیگر باعث تغییر در سبک زندگی (۱۰ مقاله)، افزایش سرمایه اجتماعی (۹ مقاله)، کاهش امنیت اجتماعی و اخلاقی (۷ مقاله)، کاهش عملکرد تحصیلی (۵ مقاله)، تغییر در دینداری (۵ مقاله) گردیده است. البته جنبه‌های دیگر اثرات رسانه‌های اجتماعی را می‌توان در بروز تغییرات خانوادگی (۱۹ موضوع)، رفتاری و تربیتی (۱۷ موضوع) و هم چنین اثرات مثبت سیاسی (۱۰ موضوع) در کاربران ایرانی نیز گزارش داد. پیشایندهای گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران در چهار دسته اصلی (عوامل رسانه‌ای، فناورانه، اجتماعی و روانشناختی) (۲۹ متغیر) و همچنین تحقیقات بخش چیستی در ۱۱ موضوع فرعی گزارش شده‌اند که بیشترین مقالات آن بخش، اختصاص به بررسی

اهداف و انگیزه‌های عضویت کاربران شبکه‌های اجتماعی (۱۷ مقاله)، مشخصات فرهنگی اجتماعی کاربران (۸ مقاله) و وضعیت سرمایه اجتماعی کاربران (۷ مقاله) داشته است
کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی مجازی، فراترکیب، مجلات علمی.

۱- مقدمه: طرح موضوع، پرسش و اهداف پژوهش

ما در عصر شبکه‌ها زندگی می‌کنیم. عصری که در آن شکل‌گیری شبکه‌های گوناگون اجتماعی آنلاین، شیوه‌های ارتباطی و اطلاع‌رسانی نوینی به عرصه گسترده ارتباطات اجتماعی معرفی کرده است. شبکه‌های اجتماعی محبوب‌ترین ابزارهای ارتباطی اند و میلیاردها کاربر را در سراسر جهان به سوی خود جلب کرده‌اند. قابلیت بی‌زمانی و بی‌مکانی، هویت سیال و متکثر، ساخت‌شکنی، مشارکت‌پذیری، ارتباط چندسویه، قابلیت دسترسی و استفاده، فوریت و استمرار، جزو ویژگی‌های منحصر به فرد شبکه‌های اجتماعی برشمرده شده است. بررسی شبکه‌های اجتماعی که زمان‌چندانی هم‌ازپیدایش آنها نمی‌گذرد، موضوع موردعلاقه بسیاری از دانشجویان و پژوهشگران حوزه علوم ارتباطات اجتماعی است. کاربرد این شبکه‌های نوظهور در طیف وسیعی از روابط شخصی گرفته تا روابط جهانی، این پدیده را تبدیل به یک سوژه تمام‌عیار در پژوهش‌های اجتماعی و رسانه‌ای کرده است. "یکی از ویژگی‌های برجسته ارتباطات در دنیای معاصر این است که درمقیاس جهانی صورت می‌پذیرد. شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان یکی از جدیدترین فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی ارائه‌دهندگان فضای جهانی در حوزه‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هستند که به کاربران برای حفظ روابط اجتماعی موجود، پیداکردن دوستان جدید، تغییر و تکامل سایت‌ها و سهم‌شدن در تجربه‌ها کمک می‌کنند و زمینه عضویت، فعالیت و مشارکت هدفمند کاربران رافراهم می‌آورند" (ماساری، ۲۰۱۰).

۲- سوال پژوهش

گرایش (استفاده یا مصرف) شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران از منظر جامعه‌شناسی به مثابه پدیده اجتماعی تلقی می‌شود. با توجه به کثرت تولیدات علمی پژوهشی طی دهه گذشته، چگونه می‌توان مدلی جامع در تبیین این پدیده اجتماعی (گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی) ارائه نمود؟ نقش و کارکردش جدید فرا ترکیب در این راستا چگونه خواهد بود؟

۲-۱- اهداف فرعی پژوهش عبارتند از

الف) چگونگی روند پژوهشی "تحقیقات گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران طی سالهای ۱۳۸۸ تا دی ماه ۱۳۹۷.
 ب) چگونگی گرایشهای پژوهشی تحقیقات گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران طی سالهای ۱۳۸۸ تا دی ماه ۱۳۹۷.
 ج) چگونگی امکان "ساخت و طراحی مدل جامع تبیین گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران" با استفاده از روش فراترکیب.

۳- بنیان‌های نظری پژوهش

۳-۱- تفکر سیستمی: چیستی، ضرورت و اهمیت آن در تحقیقات اجتماعی

۳-۱-۱- تعریف سیستم

۱. سیستم، مجموعه‌ای از اجزاء است که در یک رابطه منظم بایکدیگر فعالیت می‌کنند. ۲. سیستم، مجموعه‌ای از اجزاء مرتبط است که در راستای دستیابی به مأموریت خاصی، نوع و نحوه ارتباط بین آنها بوجود آمده باشد. ۳. سیستم، مجموعه‌ای است از متغیرها که بوسیله یک ناظر (مشاهده‌گر) انتخاب شده‌اند. این متغیرها ممکن است اجزاء یک ماشین پیچیده، یک ارگانیزم یا یک موسسه اجتماعی باشند. ۴. سیستم، بخشی از جهان واقعی است که ما انتخاب و آنرا در ذهن خود به منظور در نظر گرفتن و بحث و بررسی تغییرات مختلفی که تحت شرایط متفاوت ممکن است در آن رخ دهد، ازبقیه جهان جدا می‌کنیم. ۵. تعریف "راسل ایکاف": سیستم مجموعه‌ای از دو یا چند عنصر است که سه شرط زیر را باید داشته باشد: الف) هر عنصر سیستم بر رفتار و یا ویژگیهای کل سیستم، موثر است. ب) بین عناصر سیستم از نظر رفتاری و نوع تاثیر بر کل سیستم، وابستگی متقابل وجود دارد. ج) هر زیرمجموعه‌ای از عناصر تشکیل‌شده، بر رفتار کل سیستم موثر است و این تاثیر بستگی به حداقل یک زیرمجموعه دیگر